

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ РЕЙТИНГ ТИЗИМИ АСОСИДА БАҲОЛАШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ

Карабев Нодир Абдуҳамидович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация. Ушбу мақолада тижорат банклари фаолиятини рейтинг тизими асосида баҳолашнинг услубий жиҳатдан ёндашувини ёритишда халқаро давлатларнинг тажрибалари ва уларнинг муҳим хусусиятларини очиб беришга қаратилган. Бунда тижорат банкларининг рейтинг тизимини назарий асослари кенг таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: рейтинг, банк рейтинги, CAMELS рейтинг тизими, халқаро рейтинг тизими, Федерал Депозитларни Суғурталаш Корпорацияси (FDIC).

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ НА ОСНОВЕ РЕЙТИНГОВОЙ СИСТЕМЫ

Карабев Нодир Абдуҳамидович
Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. Целью данной статьи является раскрытие опыта зарубежных стран и его важных особенностей в освещении методологического подхода к оценке деятельности коммерческих банков на основе рейтинговой системы. Подробно проанализированы теоретические основы рейтинговой системы коммерческих банков.

Ключевые слова: рейтинг, рейтинг банка, рейтинговая система CAMELS, международная рейтинговая система, Федеральная корпорация по страхованию вкладов (FDIC).

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ASSESSMENT OF THE ACTIVITY OF COMMERCIAL BANKS BASED ON THE RATING SYSTEM

Karabev Nadir Abduhamidovich
Tashkent State University of Economics

Abstract. This article aims to reveal the experiences of international countries and their important features in illuminating the methodological approach of evaluating the activity of commercial banks based on the rating system. The theoretical basis of the rating system of commercial banks was extensively analyzed.

Key words: rating, bank rating, CAMELS rating system, international rating system, Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC).

Кириш.

Тижорат банклари фаолиятини рейтинг тизимида асосида баҳолашда асосий эътибор қаратадиган муҳим кўрсаткичлар уларнинг банклар бозоридаги иқтисодий кўрсаткичлари ҳисобланади. Бугунги кунда жаҳон бозорида юз бераётган турли ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ўзгаришлар давом этаётган пайтда банк тизимини назоратини олиб бориш муҳим ҳисобланади.

Бизга маълумки “...ўн йиллик жуда паст реал фоиз ставкаларидан сўнг, 2022 йилда бутун дунё бўйлаб банклар бошқа муҳитга мослашишга мажбур бўлдилар, чунки марказий банклар пул-кредит сиёсати ставкаларини катта ошириш билан шуғулланишди. Умуман олганда, кредиторлар ўзларининг рентабеллиги ва активларини оширишга муваффақ бўлишди, аммо янги муаммоларга дуч келишди. Фоиз ставкаларининг ошиши, шунингдек, банклар учун молиялаштириш харажатларининг ошиши ва арзонроқ молиялаштириш манбаи бўлган депозитларга камроқ таянишни англатади. Баъзи банклар иқтисодий ноаниқлик натижасида кредитлашнинг кенгайиши билан эҳтиёткор бўлишди, бошқалари депозитларнинг камайишига дуч келди”¹²⁰.

Ҳар йили халқаро ташкилотлар томонидан банкларнинг рейтинги эълон қилиб борилади. Жумладан, 2023 йил 1 январда эълон қилинган банклар рейтингда “Хитойнинг Пекин шаҳридаги Хитой саноат ва тижорат банки 2023 йилги 1-даражали рейтинг бўйича 1000 та энг яхши Жаҳон банклари рўйхатида 1-ўринни эгаллаб, аввалги рейтингдан ҳеч қандай ўзгариш бўлмади. Ушбу рейтинг 2022-йил 31-декабрь ҳолатига кўра 1-даражали капитали 497,28 млрд. АҚШ долларига асосланган бўлиб, бу аввалги рейтингга нисбатан 2,27 фоизга пасайганини кўрсатади. Банк солиқдан олдинги фойдани 60,45 млрд. АҚШ долларини ташкил этди, бу эса 9,37% га камайган”¹²¹. Кейинги ўринларда ҳам асосан Хитой банклари бўлиб, ўтган йилларга нисбатан ўз ўрнини сақлаб қолган бўлсада, уларнинг кўрсаткичлари ўтган йилга нисбатан пасайганини кўриш мумкин.

Тижорат банкларининг кредит рейтинги, асосан АҚШ Федерал молия институтларини тартибга солиш комиссиясининг CAMELS рейтинг тизими, Хитой банк фаолиятини тартибга солиш комиссияси акциядорлик тижорат банклари ва Moody's агентлиги вакиллик рейтинг агентликлари учун рискларни баҳолаш тизимини чиқарди. ҳам этук тижорат банклари рейтинг тизимига эга. Капиталнинг этарлилиги, активлар сифати ва бошқарув даражаси каби олти омил тартибга солувчи органлар ва халқаро ва миллий органлар томонидан қабул қилинган рейтинг тизимида жамланган.

“Назорат қилувчи ва кредит рейтинг агентликлари аҳолига молиявий институтнинг хавфсизлиги ва ишончилиги ёки унинг қарз мажбуриятларини бажармаслик хавфи тўғрисида маълумот бериш учун банкларга рейтинглар беради. Ушбу рейтинглар Федерал Депозитларни Суғурталаш Корпорацияси (FDIC) ва Standard & Poor's (S&P), Moody's ва Fitch каби кредит рейтинг агентликлари каби регуляторлар томонидан берилади. Рейтинглар банк назоратчилари томонидан мунтазам равишда, одатда ҳар чоракда янгиланади”¹²².

Вақт ўтиши билан банкингизнинг рейтингларини кузатиб бориш яхши фикр, чунки у маълум бир банк бошқаларга нисбатан қандай ишлаётганини тушунишга ёрдам беради.

Банк рейтингларига ички банк амалиётидан ташқари бошқа ҳолатлар ҳам таъсир қилиши мумкин. Глобал иқтисодий шароитлар каби ташқи ҳодисалар банк рейтингига таъсир қилиши мумкин бўлган юмшатувчи омиллардир. 2020-йилдан кейинги йиллар бунга ёрқин мисолдир. Бу вақт ичида кўплаб одамлар ва корхоналар глобал пандемия

¹²⁰ <https://www.thebankerdatabase.com/?gclid=EAIaIQobChMI186E3oPegQMVUAuiAx3nPA9UEEAYASAAEg>

¹²¹ https://www.thebankerdatabase.com/index.cfm/search/index.cfm?fuseaction=bank_details.default&bank_id=2693

¹²² <https://www.investopedia.com/terms/b/bank-rating.asp>

шароитида кенг тарқалган ёпилишлар туфайли молиявий қийинчиликларга дуч келишди¹²³.

Рейтинглар истеъмолчиларга банклар ва бошқа тежамкор ташкилотлар каби молиявий институтларнинг саломатлиги ва барқарорлиги ҳақида тасаввур беради. Ушбу рейтинглар, агар мавжуд бўлса, муаммоларни ҳал қилиш учун банк раҳбарияти ва унинг директорлар кенгашига тақдим этилади. Рейтинглари капитал миқдори, ликвидлик, активлар сифати ва бошқарув имкониятлари каби бир қанча омилларга асосланиши мумкин.

Республикамизда ҳам Халқаро рейтинг агентликлари томонидан тижорат банкларига берилган рейтинг баҳолари тўғрисидаги маълумот тақдим этилиб турилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПҚ-300-сон «Ўзбекистон – 2030» стратегиясини 2023 йилда сифатли ва ўз вақтида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорининг 1-илоvasи 50 бандида «Банк тизимида ислохотларни жадаллаштириш, банк хизматлари бозори ҳажмини ошириш ва соҳада рақобатни ривожлантириш» бўлимида «Банкларга халқаро тан олинган минимал стандарт ва талабларни жорий қилиш орқали меъёрлар ва назорат базаларини такомиллаштириш» вазифаси белгиланган (Қарор, 2023).

Бу эса банк тизимида олиб борилаётган иқтисодий ислохотларни янада такомиллаштириш зарурлигини белгилаб беради. Шунинг учун банкларни рейтинг тизими асосида баҳолаш, уларнинг иқтисодий кўрсаткичларининг ўзгариш индикаторини назорат қилиш таклиф ва тавсиялар бериш муҳим саналади. Шунинг учун банк фаолиятини рейтинг тизими асосида баҳолашнинг назарий асосларини чуқур таҳлил этиш ва унинг мазмун моҳиятини амалиётга олиб кириш асосий муаммолардан бири ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи.

Рейтинг агентликларининг пайдо бўлиши бозор иқтисодиёт талаблари заруриятидан келиб чиқади. Хўжалик алоқаларининг кенгайиши билан эҳтимолий бизнес ҳамкорларнинг молиявий ҳолати ва ишончилигини кўзатиб бориш харажатлари ортиб боради. Рейтинг агентликлари фирмаларнинг молиявий ҳолати ҳақидаги мустақил баҳолашни ўз зиммасига олдилар, бу эса мониторинг харажатларини қисқартиради.

Давом этаётган молиявий ва банк инқирозлари рейтинг агентликлари ва уларнинг фикрлари сифатини сиёсат майдонининг марказига айлантирди. Рейтинг сифати масаласи банкни тартибга солиш бўйича кенгроқ мунозаралар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, у кўпинча рейтингга асосланган банк капиталига бўлган талабларга асосланади. Олиб борилган кўплаб тадқиқотларда банк тизими фаолиятини баҳолашда уларнинг рейтинг тизимига эътибор бериш муҳимлиги асослаб берилган. Жумладан, «Банк рейтинги - бу рейтинг агентликлари томонидан банклар ва тежамкор ташкилотларга берилган ҳарф ёки рақамли рейтинг. Баллар аҳолига ташкилотнинг кредит таваккалчилик даражаси, шунингдек, молиявий хавфсизлиги ва кучи ҳақида маълумот бериш учун берилади. Шунингдек, улар банк менежерларига ўз муассасасидаги муаммоларни, агар мавжуд бўлса, ҳал қилиниши керак бўлган муаммоларни аниқлашда ёрдам беради.

Кўпгина рейтинг агентликлари рейтингларни аниқлашда ўзларининг формулаларидан фойдаланадилар, бошқалари эса молиявий институтларни баҳолаш учун CAMELS тизимидан фойдаланадилар¹²⁴ деб келтириб ўтилган.

¹²³ <https://www.bill.com/learning/bank-ratings>

¹²⁴ <https://www.investopedia.com/terms/b/bank-rating.asp>

Замонавий бозор иқтисодиётида ахборот кўлами шунчалик кўпки, ҳатто йирик фирмалар ҳам уни қайта ишлаш учун етарли ресурсларга эга эмаслар. Бундай шароитда компаниялар ва қимматли қоғозларнинг рискларига берилган мустақил баҳолар ўзига хос ўрин касб этади. Доимий экспертизанинг асосий қуроли-рейтинг агентликлари томонидан тақдим қилинадиган рейтинглардир. Бизнес қарорларини қабул қилишда рейтинглар муҳим ўрин эгаллаб, рискларни тушунарли, эркин ва комплекс баҳолашга имкон беради.

Айрим тадқиқотчилар “Банк рейтинглари – бу давлат идоралари ёки хусусий рейтинг агентликлари томонидан берилган молия институтларининг хавфсизлиги ва ишончилиги жиҳатлари билан боғлиқ баҳолар. Улар аҳолининг ҳисобварақ очиши, сармоя киритиши ёки пул қарз бериши мумкин бўлган молия институтлари ҳақида етарли ва аниқ маълумотларга эга бўлишини таъминлаш учун яратилади”¹²⁵. Банклар рейтингини юқори бўлишига асосланиб аҳолига ўз маблағларини шу банкларга жойлаштириш зарурлигини белгилаб берган.

Бундан ташқари, мутахассислар “Банклар учун кардинал рейтинг рейтинг агентликларидан банк инқирозини, шу жумладан умумлаштирилган банк инқирози даврида башорат қилишни талаб қилади, тартибли рейтинглар эса фақат банкларнинг нисбий кредит қобилятини баҳолайди. Банк рейтингини сифатини баҳолашимиз заифроқ тартибли стандартни қабул қилади. Мақсад рейтинг агентликларини асосиз мутлақ меъёрда ушлаб туриш эмас вақт ўтиши билан аниқлик, лекин фақат уларнинг банк рейтингларида кўндаланг кесимлар изчиллиги анча заиф талабларни кўяди” деб таърифлашган¹²⁶.

Кейинги тадқиқотда “Банк рейтинглари юқори даражадаги таъминланмаган қарзларнинг эмиссия қийматини аниқловчи муҳим омил ҳисобланади. Катта таъминланмаган қарзлар банклар учун узоқ муддатли молиялаштиришнинг энг катта манбаи бўлиб қолмоқда” (Oliver Wyman, 2011). Бунда тадқиқотчи қарзларни аниқлашнинг энг муҳим омил сифатида банк рейтингини келтириб ўтган.

Айрим олимлар “Банк рейтингини аниқлаш орқали уларнинг фаолиятига тўғри баҳо бериш имкониятини кенгайтиради” (Kemeny & Snell, 1962) деб изоҳлашган. “Банклардаги рейтинг тизими – бу уларнинг умумий бозордаги фаолиятини баҳолашга хизмат қилади. Банклар фаолияти қанчалик юқори рейтингга эга бўлса у ишончли ҳисобланади” (Morgan, 2002). Ушбу берилган тариф орқали банкларни ишончли деб қабул қилиш энг муҳим хусусияти сифатида унинг рейтинг ўрни деб қабул қилишни таклиф этишган.

Юқори рейтингга эга бўлган банк, эҳтимол, депозитлар бўйича рақобатбардош фоиз ставкаларини таклиф қилади, яъни мижоз ўз жамғарма ҳисобларингиздан кўпроқ даромад олади. Банк рейтингини унинг умумий барқарорлигини акс эттиради. Юқори рейтинглар молиявий институтингиз банк операцияларингизга халақит бериши мумкин бўлган муаммоларга камроқ дуч келишини англатади. Баъзи мисоллар орасида банкоматларнинг узилишидан тортиб, пештахтада узоқ кутишлар, молиявий маслаҳатлардан етарлича фойдалана олмаслик ёки умуман мижозларга ёмон хизмат кўрсатиш киради¹²⁷.

Айни вақтда, рейтинг иқтисодий мониторинг воситаси бўлиб ҳам хизмат қилади (Morgan, 2002). Ишбилармонлар доираси билан бир қаторда рейтингдан ҳукумат идоралари ҳам фойдаланиши мумкин. Рейтинг берадиган ахборот таркибий ўзгаришлар йўналишини, иқтисодий ривожланиш суръатларининг келажақда ортиши ёки пасайишини аниқлашга имкон беради (Mathis, Andrews and Rochet, 2010).

¹²⁵ <https://www.investopedia.com/terms/b/bank-rating.asp>

¹²⁶ <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1484.pdf>

¹²⁷ <https://www.bill.com/learning/bank-ratings>

Иқтисодий субъектларнинг бундай рейтингларини эълон қилишга бозордаги мижозлар ёки рақобатчилар ва маъмурий тузилмалар катта қизиқиш билан қарайди (Pagano & Volpin, 2010). Сабаби, рейтинг иқтисодиёт реал секторининг бозор механизмларини жонлантириш воситасига айлантирилмоқда ва унга хорижий инвесторлар ва жаҳон иқтисодий ҳамжамияти ижобий муносабат билдиради. Рейтинг аниқ корхоналар тўғрисидаги ҳаммабоп ахборот манбаи бўлиб, қарор қабул қилишнинг муҳим воситасидир (White, 2010). Чунки, у тадбиркорга саноатнинг тараққий этиш йўналишини, ишбилармонликнинг жонланишини ҳамда фойда олиш имкониятларини ҳам кўрсатиб беради (Amato & Furfine, 2004). Биз рейтинг кўрсаткичларининг банклар тизимидаги аҳамиятига тўхталамиз. Ушбу соҳада тадқиқотлар олиб борган олимлар турлича ёндошувларга асосланганлар. Жумладан, "Банк рейтинги - молиявий кўрсаткичлар асосидаги банк баланси маълумотларига ва унинг фаолияти тизимига белгиланган (Morgan, 2002). Бу таъриф бизнингча, тор маънони ифода этган. Кейинги тадқиқотчи банк рейтинги - бу банк балансидаги маълумотларнинг тўғрилигини ифода этувчи, банк фаолиятининг имкониятларини ёритиб берувчи ҳамда бозор иқтисодиёти фаолиятида тутган ўрнини белгилаб, у ҳақда ахборот етказувчи индикатордир деб таъриф бериб ўтади (Modina, Michele, 2015).

Юқоридаги олиб борилган тадқиқотларда эътироф этилишича ҳар қандай банк мижозлари учун банк рейтингини билиб бориши зарур ва муҳим эканлиги асосланган. Демак, банк рейтингини доимий равишда билиб бориш ва уларни таҳлилини юритиш бу иқтисодиётни ривожлантиришга ҳамда банклар бозорида соғлом рақобат муҳитини ярташга кўмак беради.

Тадқиқот методологияси.

Банк рейтинги мижозларга маълум бир банк билан бизнес юритиш қанчалик хавфсиз эканлигини билиш имконини берувчи фойдали кўрсаткичдир. Банк рейтинги молиявий институтга берилган хат ёки рақамли рейтинг орқали талқин қилинади. Ушбу рейтинглар инвесторлар, қарз эмитентлари, инвестиция банклари, корхоналар ва корпорациялар томонидан қўлланилади. Банк рейтинглари жамоатчиликни ташкилот барқарорлиги ва хавфсизлиги тўғрисида хабардор қилиш учун берилади. Шунингдек, улар банк раҳбарларига ўз муассасаларидаги муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилишда ёрдам беради. Пулингизни банкка ишониб топширишдан олдин, ҳар доим унинг рейтингини текшириш тавсия этилади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Рейтинглар ва рейтинг жараёнларнинг ривожланиш босқичлари ҳақида тўхталиб ўтсак. Замоनावий талқинда рейтинг бу фирма, банклар, суғурта ташкилотлари, фондлар, мамлакат, ҳудуд, облигациялар ва бошқа молиявий инструментларга доир рискларни комплекс баҳолашдир. Рейтингларни шакллантириш бу фаолиятнинг алоҳида тури бўлиб, бозор иқтисодиёти шароитида унга талаб ортиб боради. Бу ишни рейтинг агентликлари олиб боради. Уларнинг асосий вазифаси рейтинг тизимларини ушлаб туриш орқали ахборот воситачилигини амалга ошириш ҳисобланади.

Тижорат банкларини рейтингини баҳолашда бугунги кунда тармоқли қарз олиш платформасидан кенг фойдаланилади. "Тармоқли қарз олиш платформасини (P2P) баҳолаш тижорат банкининг кредит рейтингини баҳолаш усули сифатида тўғри таснифланиши мумкин. Тижорат банклари рейтинг тизими таққосланган. Тижорат банкларининг кредит рейтингига келсак, асосан АҚШ Федерал молия институтларини тартибга солиш комиссиясининг CAMELS рейтинг тизими, Хитой банк фаолиятини тартибга солиш комиссияси акциядорлик тижорат банклари учун рискларни баҳолаш

тизимини эълон қилди ва рейтинг агентликларининг вакили сифатида Moody's рейтинг агентлигининг ҳам муддатидан ошган"¹²⁸.

Халқаро рейтинг агентлигининг асосий фаолияти ва ўзига хос хусусиятлари ҳақида тўхталсак. Биринчи навбатда кредит рейтинглар кўплаб инвесторлар учун у ёки бу лойиҳага маблағларни киритишда қарор қабул қилишнинг муҳим қуролидир. Кўпинча кредит рейтинглари инвестицион лойиҳаларни ишлаб чиқишда ўзига хос эталон сифатида ишлатилади. Бугунги глобал бозорларда рейтинг ўзига хос кредит паспорти бўлиб, унча машхур бўлмаган халқаро инвесторларга капитал бозорига йўл очиб беради. Кредит рейтинги мустақил, асосли ва малакали муносабатни тақдим этиб, қарз маблағлари ва капиталнинг бошқа манбаларига кенг йўл очиб беради, шу орқали эмитентнинг молиявий имкониятларини оширади. Эмитентнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашни ҳисобга олиб, молия бозори иштирокчилари асосли молиявий қарорлар қабул қила оладилар. Бу банклар учун ресурсларни жалб қилишда харажатларни камайтиради. Бундан ташқари кредит рейтинги компания бошқарувига келажакда қарзлар қийматини аниқлашга ёрдам беради.

Банкларни рейтингни аниқлашда юқорида таъкидлаб ўтганимиздек турли компаниялар шуғулланади. Жумладан, "FDIC мустақил давлат органи бўлиб, агар молия институти муваффақиятсизликка учраса, FDIC суғурталанган банклардаги омонатчиларнинг пулларини маълум миқдоргача ҳимоя қилади. Молиявий хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш учун молиявий институтларни мунтазам равишда кўриб чиқади.

Унинг рейтинглари молия институтлари ва корпорацияларнинг қарз мажбуриятларини ўз вақтида тўлаш қобилиятига қаратилган кредит рейтинг агентликларининг рейтингларидан фарқ қилади.

Мисол учун, FDIC ҳар бир федерал тартибга солинадиган тижорат банки, жамғарма ва кредит уюшмаси, ўзаро жамғарма банки ва кредит уюшмасида топадиган истеъмолчиларнинг мувофиқлиги даражасига (истеъмолчиларни ҳимоя қилиш ва фуқаролик ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунлар/қоидалар) тегишли рейтингларни тақдим этади"¹²⁹.

Шунингдек, у ушбу молия институтларининг хавфсизлиги ва мустаҳкамлиги рейтингларини тақдим этади. FDIC нинг хавфсизлик ва ишончлилиқ рейтинглари 1 дан 5 гача бўлган шкаладан фойдаланади, бунда:

1 баҳоси молия институтининг ҳар томонлама мустаҳкам эканлигини кўрсатади. У яхшироқ асосларга эга ва иқтисодий ноаниқликка бардош бера олади. Бу ҳам асосан қонунлар ва қоидаларга мос келади. Бундан ташқари, у юқори ишлаш ва рискларни бошқариш қобилиятига эга.

рейтингнинг 2 га тенглиги молия институтининг тубдан мустаҳкам эканлигини ва фақат ўртача заиф томонларга эга эканлигини кўрсатади. Бизнесдаги тебранишлар муаммога олиб келмаслиги керак ва қонунлар ҳамда қоидаларга риоя қилиш яхши.

рейтинг 3 бўлган муассасалар ўрта ва жиддий заиф томонларга эга деб ҳисобланади. Улар тадбиркорлик фаолиятидаги тебранишларга камроқ дош бера оладилар ва улар қоникарли ҳолатдан камроқ. Одатдагидан кўра кўпроқ назорат талаб қилинади, аммо муваффақиятсизлик эҳтимоли йўқ.

4 балл билан баҳоланган объект хавфли ва асоссиз амалиётларни намойиш этади ва қоникарсиз ишлашга олиб келадиган жиддий молиявий ёки бошқарув муаммоларига эга. Камчиликлар кўриб чиқилмайди ёки бартараф этилмайди. Қонун ва қоидаларга жиддий риоя қилмаслик бўлиши мумкин. Муваффақиятсизликка учраши мумкин.

5 рейтинг жуда ёмон амалиёт ёки шароитга эга бўлган ва натижада жуда паст кўрсаткичларга эга бўлган муассасага берилади. Бу назорат ёрдами ва ташқи ёрдамга

¹²⁸ https://www.researchgate.net/figure/Comparison-of-the-rating-system-of-commercial-banks_tbl2_317940910

¹²⁹ <https://www.investopedia.com/terms/b/bank-rating.asp>

энг катта эҳтиёжни кўрсатади. Ушбу муассасалар FDIC депозитларини суғурталашни талаб қилиш хавфи катта. Муваффақиятсизлик жуда катта.

Рейтинг стандарт жараён бўлиб, ушбу жараёнда жисмоний ва юридик шахнинг тўловга қобилияти объектив тарзда баҳоланади. Рейтинг малакали мутахасислар томонидан қарздорнинг иқтисодий ва ҳуқуқий аҳволи, ўз тўлов мажбуриятларини кенг кўламда ва ўз вақтида бажара олиши ҳақидаги махсус символлар ёрдамида белгиланадиган "тавсиялар шкаласи" ҳисобланади. Шундай қилиб, рейтинг таваккалчиликлар ҳақида ҳа ёки йўқ деб эмас, балки баҳолаш тизими тамойили асосида жавоб беради. Рейтинг ҳарфлар, рақамлар ёки "+" "-" каби бошқа символлар комбинацияси ёрдамида тақдим этилади. Масалан AAA тўловга қобилликнинг энг юқори белгиси, D энг паст кўрсаткичи ҳисобланади. Етакчи ҳалқаро рейтинглари ишлатадиган символлар жаҳон стандартлари белгиси бўлиб қолди. Капитал бозори шаффофликни талаб қилади, бунга эса айнан умумэтироф этилган ва машхур рейтинглар томонидан эришилади. Ушбу шаффофлик юқорироқ самарага эришишни тақазо этади. Натижаларни тақдим этишда рейтинг агентликлари кўпинча Standart & Poogнинг баҳолаш тизимига асосланадилар.

AAA дан BBB гача бўлган рейтинглар инвестицион даражани кўрсатади. Бу дегани кредит мажбуриятларини бажара олиш эҳтимоли мавжудлигини кўрсатади. BB ва D кўрсаткичи орқали рисклик даражаси белгиланади. Бу дегани рисклар пайдо бўлишининг эҳтимоли мавжуд ёки рисклар мавжудлигини кўрсатади ва дефолт юзага келишидан дарак беради.

Турли назорат органлари рейтингларга қараб молиявий фаолият учун қоидаларни белгилаб беради.

Базель Кўмитаси банклар учун қарздорнинг рейтингига қараб захира нормалари белгилашга рухсат беради. AA ва A рейтинглари ҳам чегара нормалари сифатида ишлатилади. Мисол учун АҚШнинг Меҳнат Вазирлиги АҚШ пенсия фондларига A ва ундан юқори рейтингга эга қимматли коғозларга маблағ киритишга рухсат беради. Кўплаб тендер ва аукционларнинг йўриқномаларида компания ва давлат органларининг маблағларини жойлаштиришда, шунингдек консалтинг хизматлари кўрсатишда иштирокчиларнинг рейтингларига қараб саралаш қоидалари белгилаб қўйилган.

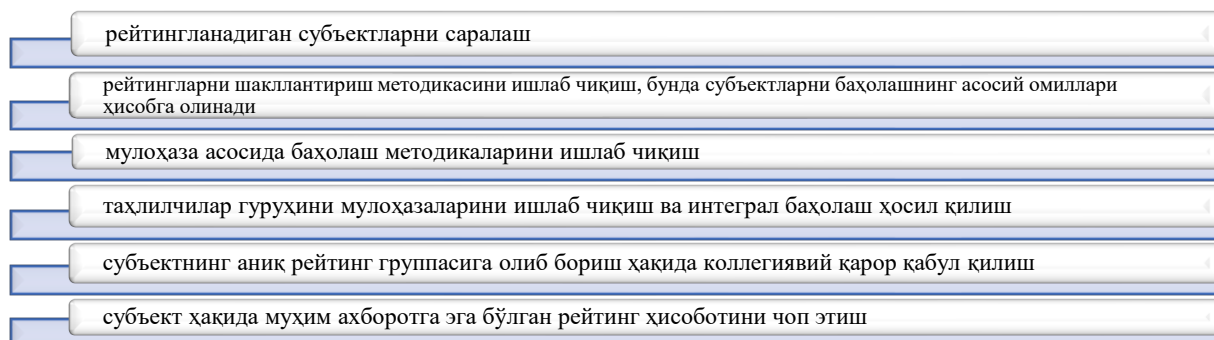
Рейтинглар фарқ қилишига таъсир қилувчи икки сабаб кўрсатиб ўтилади: Биринчидан, агар фарқ жуда кескин бўлса, бу рейтинг агентликларининг обрўсига таъсир қилади ва уларнинг даромадини камайтиради. Иккинчидан, агар фарқ жуда кичик бўлса, эмитентлар учун иккита рейтинг сўраш учун сабаб қолмайди ва рейтинг агентликларининг даромадлари тушиб кетади. Рейтинг агентликлари учун давомий муаммо рейтинг учун хизмат ҳақини рейтинг сўраб мурожат қилган компанияларнинг айнан ўзлари тўлаши бўлиб, шунинг учун уларнинг фаолияти доимо танқидга учраб келмоқда.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, рейтинг баҳосининг объективлигини таъминловчи асосий омил агентликнинг бозордаги обрўи ва унга билдирилган ишонч даражаси бўлиб, шунинг ўзи рейтинг агентлигини объективликка ундайди. Ривожланиб бораётган бозорда компаниянинг рейтинг учун буюртма бериши компаниянинг шаффофлигидан дарак беради. Рейтинг агентликлари ўзларига бўлган ишончни кўтариш учун тадбирлар олиб борадилар. Буюртмачи ва рейтинг агентлигининг ҳуқуқий муносабатлари, унинг таҳлилчилар билан ўзаро муносабатлари ташкилий жиҳатдан ажратилган, молиявий муносабатлар соддалаштирилган бўлиб, рейтинглаш натижаларига таъсир кўрсатмайди. Ривожланаётган бозорнинг фарқи шундаки, унча яхши бўлмаган рейтинг баҳосининг мавжудлиги бозорда ижобий кутиб олинади, чунки ноаниқлик салбий омил сифатида қаралади. Рейтинг агентликлари мижозларнинг ишончини қозониш ва ўз обрўини йўқотиб қўймасликка интиладилар, шунинг учун

улар ўз рейтинг жараёнини иложи борича аниқроқ намоёниш қилишга интиладилар. Улар рейтингларни баҳолашнинг аниқ методикасини чоп этадилар. Унда рейтинг тақдим этишга таъсир этувчи омиллар ва агентликнинг ҳисобга олувчи маълумотлари кўрсатилади. Бироқ ушбу омилларнинг ҳар бири ҳақиқий экспертлар томонидан баҳоланади. Шунинг учун методиканинг "очиқлигига" қарамасдан уни қайта тиклашнинг иложи йўқ, агар бунинг иложи бўлганда эди рақобатчилар бундан осонгина фойдаланар эдилар. Бироқ шуни таъкидлаш керакки агентликнинг экспертлари ҳудудий офисларга тақсимланганлиги баҳолаш методикасини талқин қилишда ҳар бир эксперт баҳоси каби субъективликка дуч келиши мумкин, бу эса баҳолашдаги ноаниқлигини келтириб чиқаради.

Халқаро рейтинг агентликлари рейтинг хизматлари кўрсатишда асосий тамойил сифатида баҳолашнинг мустақиллиги, оммавийлик ва аниқлик, коллегивийлик, ўзаро фаоллик, ахборотнинг махфийлиги ва эмитентларни таққослашга имкон берувчи рейтинг шкалаларидан фойдаланиш кабиларни санаб ўтадилар. Халқаро рейтинг агентликлари томонидан босқичма-босқич амалга ошириладиган рейтинг йўналиши рейтингланаётган ташкилот ҳақидаги ички ахборотнинг ҳисоби ва таҳлилини тақозо қилади. Рейтинг тадқиқотлари ўтказиш методологияси асосида амалдаги омилларнинг сараланиши ва баҳоланаётган эмитент ёки чиқариладиган қарз мажбуриятига хос риск омилларни миқдорий баҳолаш ётади.

Рейтинг катта ҳажмдаги ахборотни қайта ишлаб, субъект таалуқли бўлган синфни оммага таништириш вазифасини ўтайди. Бунда рейтинг агентлигининг ахборот воситачиси сифатидаги асосий моҳияти намоён бўлади. Рейтинг агентликларининг методикасига кўра рейтинг тақдим этиш жараёни қўйидаги қадамлардан иборат:

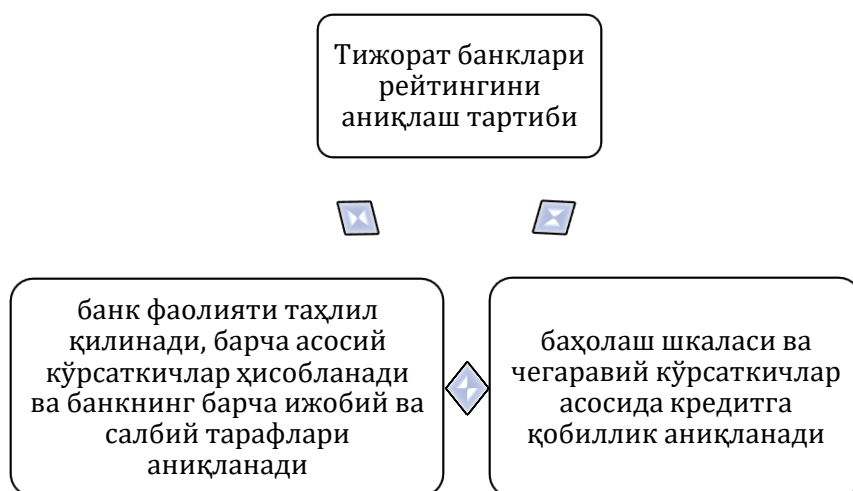

Рейтинг агентликларининг энг муҳим маҳсулоти-тўловга қобилликни баҳолаш-кредит рейтинги ҳисобланади. У қарз мажбурияти бўйича нотўлов рискни акс этади ва фоиз ставкаси, қарз мажбуриятларининг нархи ва даромадлиги кўрсаткичларига таъсир қилади. Бунда юқориноқ рейтинг нотўлов rischi камайишига олиб келади.

Кредит рейтинги тижорат банкининг ўз мажбуриятларини тўла ва ўз вақтида бажаришини комплекс тарзда баҳолаб беради. Банкнинг кредит тўлаш қобилияти маълум бир рейтинг агентлигининг тижорат банки тўловга қобиллигини яъни ўз молиявий мажбуриятларини бажара олиш ҳоҳиши ва қобилияти тўғрисидаги фикрини кўрсатади. Кредит рейтинги таҳлилчиларнинг баҳо тақдим этиш санасига банкнинг тўловга қобиллигини кўрсатади. Шунинг учун кредит рейтинги тақдим этилгандан сўнг банк ҳақида доимий мониторинг олиб борилади. Қарз олувчининг тўловга қобиллиги ўзгарганлиги ҳақидаги маълумотлар олиниши билан кредит рейтинги у ёки бу томонга ўзгартирилади ёки таҳлил қилиш учун зарурий ахборот бўлмаганда чақириб олинади.

¹³⁰ Муаллиф ишланмаси.

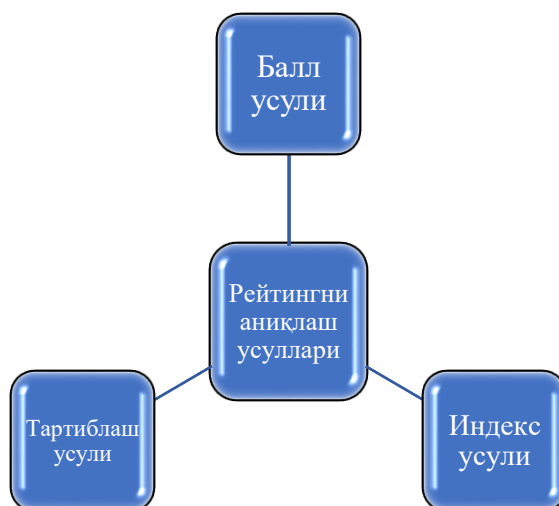

2-расм. Тижорат банклари рейтингини аниқлаш тартиби¹³¹

Кредит рейтингини аниқлашда банкнинг жорий имкониятлари ўз вақтида ва тўла ҳажмда ўз мажбуриятларини тўлай олиши, шунингдек ресурс базасини шакллантирилиши ва мажбуриятларни бажариш муддатларининг етиб келганида ресурс базасининг етарлилиги ҳисобга олинади. Ушбу масалани ҳал қилишда катта ҳажмда ахборот таҳлил қилинади, у ўз ичига миқдорий ва банк фаолиятининг сифат кўрсаткичларини, шунингдек ўсиш тенденциялари ҳамда ривожланиш истиқболларини олади.

Рейтингни аниқлашда турли ёндашишлар бор. Лекин, жаҳон амалиётида рейтинг белгиланишининг 3 та асосий усули мавжуд.

3-расм. Рейтингни аниқлаш усуллари¹³²

Юқорида келтирилган усулларни ҳар бирини кенгроқ ёритиб берадиган бўлосак, уларни баҳолаш тартиби турлича ёндошувларга боғланган.

Тартиблаш (рақамлаш) усули. Банк молиявий фаолиятининг кўрсаткичи муҳим хулоса тузилишлари билан биргаликда олиб борилиши ва аниқланган ҳар бир кўрсаткичлар бўйича рейтинг жойларини белгилаш тушунилади. Бу усулнинг камчилиги, рақамлаш тизими технологиясига мувофик белгиланган омиллар усулида банк молиявий фаолиятининг жараёни аниқ акс этмаган.

¹³¹ Муаллиф ишланмаси.

¹³² Муаллиф ишланмаси

Бунда тартиблаш жараёнида банкларнинг барча молиявий кўрсаткичлари қамраб олинмайди. Натижада рейтингни кўрсаткичлари ҳисобланганда айрим жараёнлар четда қолиб кетади.

Балл усули. Банк рейтингини аниқлашда энг қийин методика ҳисобланади. Чунки, банкни иқтисодий фаолиятида аниқланиб тўпланган ҳар бир кўрсаткичлар ҳолати баллда ифодаланиши талаб этилади. Бу тўпланган (ёки йиғилган) балл кўрсаткичлари банкни у ёки бу гуруҳга мувофиқлигини аниқлаб беради.

Ҳозирги кунда кўплаб методикаларда ушбу усулдан кенгроқ фойдаланишга ҳаракат қилинади. Тўпланган балла йиғиндиси асосида банкларнинг рейтингини рангига баҳо берилади. Айрим ҳолатларда бу усул ҳам кузланган мақсадни бермаслиги мумкин.

Индекс усули. Дунё банк амалиётида кенг қўлланиладиган усул бўлиб, уни қўллашда банкнинг ҳар бир алоҳида кўрсаткичлар бўйича индексини ҳисоблаш йўли билан белгиланади. Индекс ҳисоблашдаги баъзи маълумотлар яъни, бир неча йиллар ҳисобида ўртачасини ҳам мазмунан ҳисобга олиш мумкин. Индекс усулидан ҳозирги кунда дунёнинг энг кузга кўринган рейтинг агентликлари фойдаланади. Индекс усули банкларнинг барча кўрсаткичларини иқамраб олиб унинг рейтингдаги ўрнига тўлиқ баҳо беришга олиб келади.

Асосий мақсад банкларнинг фаолият кўрсаткичларини баҳолаш орқали уларнинг рейтингини аниқлаш ҳисобланади. Айрим ҳолатларда ушбу кўрсаткичларга банкларнинг энг муҳим кўрсаткичларини олиш етарли деб ҳисоблайдилар. Жумладан, банк капиталининг базаси, активлар жойлашининг унуми, даромадлилиги ва ликвидлиги ҳамда банк менежментининг аҳамияти орқали аниқлаш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайдилар.

Рейтинг-статистик маълумотларга таянмаган ҳолда, кўрсаткичларни хатарли ҳолатлари билан аниқ томонларини ўрганишни талаб этади (Modina, 2015). Банкнинг рейтингини махсус банк ишига ихтисослашган рейтинг агентлиги томонидан белгиланади. Бунда иш юритувчи банк муассасаси рейтинг агентлиги билан келишган шартнома асосида иш олиб бориб, банкнинг салбий томонларини ҳимоя қилиш вазифасини ўтайди (Morgan, 2002). Демак, берилган назарий қарашлар ҳам бу ҳолатларда кўрсаткичларга таянган ҳолда баҳолаш зарурлигини белгилаб бермоқда.

“Тижорат банклари рейтингини аниқлашнинг энг муҳим элементлари берилаётган маълумотларнинг ишончли ва объектив эканлиги ҳисобланади. Банк рейтингини аниқлаш бу мустақил рейтинг агентликлари томонидан амалга оширилиб, тижорат банкларини банк бизнесини олиб боришда бозорда унинг шаффофлигини таъминлашга хизмат қилиши зарурлигини белгилаб беради” (Бобоқулов, 2007). Банкнинг бозорда фаолият олиб боришининг энг муҳим омили бу унинг ишбилармонлик фаолияти (business reputation) бу фаолият банкнинг инвестицияларни жалб этиши ва банклараро кредитларни олиши ҳамда бошқа кўрсаткичлар орқали аниқланади. Унинг манбасини ўлчаш бу рейтингини ҳисобланади (Андрианова, 2000). Банк рейтингини унинг ривожланиши ва фаолиятини самарали бошқаришга муҳим рол уйнайди.

Банк рейтингини банкларнинг бошқа кредит институтлари орасида ўрнини белгилаш учун муҳим ҳисобланади. Банкларни рейтингини аниқлашда асосий эътибор бошқарув сифати ва молиявий кўрсаткичлар таҳлилигига қаратилади (Khaled Abdalla & Moh'd Al-Tamimi, 2013). Банк рейтингини асосий мақсади бу банкнинг мижозлари олдидаги ишончлилик даражасини аниқлашдан иборат. Банк ишончлигини баҳолаш-бу банк мижозлари учун ҳам, банк билан ишлаётган турли структуралар ҳамда қолаверса банкни ўзи учун ҳам муҳим муаммолардан бири саналади. Чунки банклар ўзларининг ҳамкорларини баҳолаб бориш зарур ҳисобланади. Банкларнинг рейтингини фаолият олиб бораётган банкларнинг қайси бир маънода ишончлиликка эга бўлган ҳолатини кўрсатиб берса, банк тўғрисидаги қўшимча маълумотлар банкнинг молиявий

ҳолатини адекватлик даражасини оширишга хизмат қилади. Айрим мутахасислар фикрича “банкларнинг рейтинг асосида баҳолаш-бу турли кредит ташкилотларини молиявий кўрсаткичлари асосида баҳолашнинг таққослама тизими сифатида қарайдилар”¹³³. Айрим рейтинглар эксперт хулосаси асосида баҳоланади. Жумладан, бунга банкларнинг хизмат кўрсатиш сервисини келтириб ўтиш мумкин. Ривожланаётган давлатларда банкларнинг энг муҳим кўрсаткичи бу кредит ишончилиги ҳисобланади. Банк рейтинги юқорида таъкидлаб ўтганимиздек унинг асосий молиявий кўрсаткичлари асосида тузилади, ёки қисқа маънода баланси асосида бўлиб бу “фойда ва зарар”га асосланади.

Айрим тадқиқотчилар фикрича “рейтинг агентликлари ва уларнинг мижозлари ўртасидаги ўзаро яқинлик бозорда банклар фаолиятининг суъний равишда юқори рейтинг эълон қилинишига олиб келган” (Gropp & Heider, 2008). Рейтинг агентликлари банкларнинг кредитга лаёқатликларини объектив баҳолаши уларнинг узоқ муддатли фаолият олиб боришини таъминлашига олиб келади (Amato & Furfine, 2004).

Кейинги йилларда банкларнинг рейтингини аниқлашда рейтинг агентликлари томонидан берилаётган баҳо сифатини ошишига хизмат қилмоқда. Ушбу ҳолатнинг ўзгариши жаҳон глобализация жараёнининг тез ривожланиши бозордаги инвесторларнинг рейтинг агентликлари натижасига “реакция” қилиш жараёнининг тез мослашиши билан баҳолаш мумкин (Berger, Young & Flannery, 2007). Инқироз даврида кредит рейтинги учун энг муҳим индикатор кредит риси ҳисобланади. Бу эса ҳар бир инвестор учун энг муҳим кўрсаткич саналади. Бозордаги ҳолатнинг “тебраниш частотаси” айнан рейтинг баҳосига асосланади (Hörner, 2002). Банкларнинг рейтингини аниқлашда бозорда рейтинг агентликлари ўртасидаги рақобатнинг ошиб бориши, уларнинг фаолият репутациясини камайишига аксинча рейтинг сифатини пасайишига олиб келади (Bolton, Freixas and Shapiro, 2012).

Олиб борилган айрим тадқиқотларда банк рейтинги маълум бир муддатда аниқ бир компания олдидаги мажбуриятини бажара олиш қобилиятини кўрсатувчи катталик ҳисобланади деб таъкидлаб ўтадилар (Mathis, McAndrews & Rochet, 2010). Банк рейтинги бу банк фаолиятини таҳлил қилишнинг бир варианты ҳисобланади. Рейтинг асосида банкни молиявий фаолиятини комплекс баҳолаш ва ушбу таҳлилни барча турдаги инсонлар учун унинг очиқлигини таъминлаш ҳисобланади. Бундай таҳлилий маълумотга эга бўлиш банклар, банк мижозлари-жисмоний ва юридик шахслар ҳамда банкни назорат қилувчи органлар учун зарур ҳисобланади (Mathis & other, 2010).

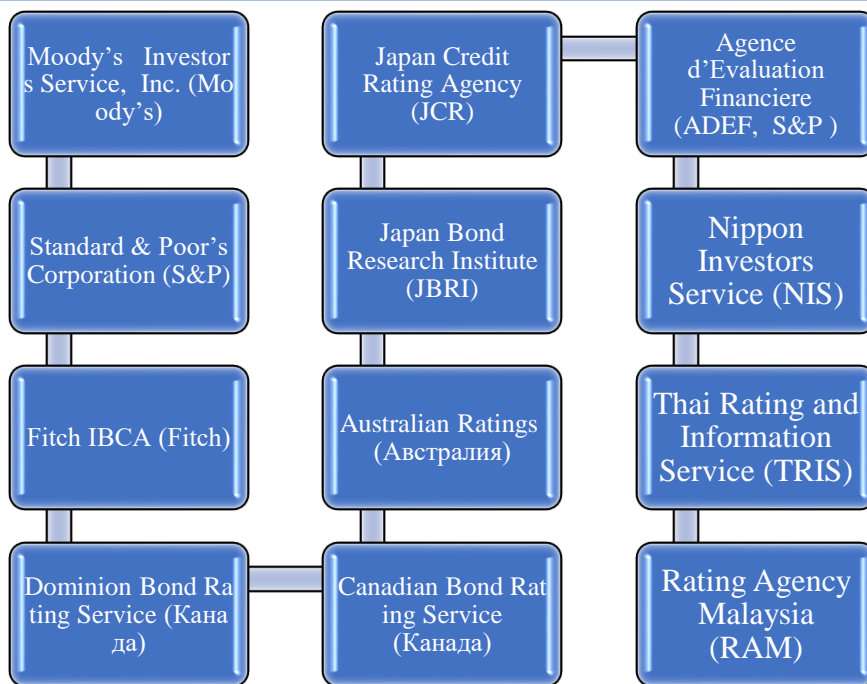
Ҳозирги кунда жаҳонда 10 дан ортиқ рейтинг агентликлари фаолият олиб бормоқда. Аммо улардан 4 сани фаолияти халқаро бозорда ўз салоҳиятига эга.

Рейтинг - макроиқтисодий жараёнда рейтинг агентликлари томонидан банк ёки хўжаликнинг молиявий фаолиятига баҳо беради. Бунда кредит институтлари ўртасидаги ёки муассасалар ўртасидаги фарқ рейтинг орқали белгиланади (Mathis & other, 2010).

МДХ мамлакатларида энг йирик банклар маълумоти берилган. Бу маълумотлар қўйидагилардир:

Устав фонди хажми, баланснинг умумий суммаси, кредит қарзларининг қолдиғи, баланс фойдаси, фаолият самарадорлиги (баланс фойдасининг устав фондига тўлови муносабати ҳисобида). Бу кўринишдаги рейтинг ахборотлари банкни умумий кўриниши ҳақида маълумотлар беради ҳамда банк фаолиятини солиштириш имконини яратади. Лекин банк фаолиятининг барқарорлиги ҳақида тўлиқ маълумот берилмаган. Аммо, ривожланган давлатларда банк рейтингини аниқлашда турли усуллар қўлланилади. Бунда асосан икки хил ёндашиш мавжуд (Carey, 2001).

¹³³ <http://www.cbu.uz/> ва барча фойдаланилган банклар веб сайти.

4-расм. Халқаро рейтинг агентликлари¹³⁴

Биринчиси, тижорат банклар фаолиятининг тахлилида ўзларини индивидуал усул ҳамда банклараро муносабатлар икки дифференциацияси (хисоб ва кредит) ўрнатилган. Бу тахлилда тижорат банклари битта бўлимда олиб каралади. У ўзида танлов тавсифини белгилайди (ёки бу тижорат банкка тегишлими, йўқми) ва банк рейтингини тўлдириш эҳтимолдан холи эмас. Бу рейтингни аниқлаш манбаси: хисобот ва бошқа маълумотлар, банклар ўртасидаги бир-бирига бирикиши кўзда тутилган хисоботлар тўпламидир.

Иккинчиси, тижорат банклари рейтингини аниқлашдаги мустикал экспертлардир.

Экспертларнинг охири хулосаси рейтингдир. Мустикал рейтинг экспертларини агентликлар банкларнинг рейтингини эълон қилиши учун маълумотлар тўплашга мутахассислар жалб этилади. Ҳар бир агентлик ўз усулини қўллайди (Griffin and Tang 2011). Шунинг эслатиб ўтиш керакки, улар банк фаолияти тахлилинини тўлиқ ёритиб бера олмайди. Банк рейтингини таъминланмаган қарздорликни баҳоловчи энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Таъминланмаган қарздорлик банклар учун ўзоқ муддатли молиялаштириш манбаи ҳисобланади. Банклар рейтингини аниқлаш бошқа корпорациялар рейтингига нисбатан қийин ҳисобланади. Банклар рейтингига ташқи таъсирлар ҳолати жуда юқори ҳисобланади. Шунинг учун банк бизнесида ташқи рискларнинг юқори бўлиши уларнинг рейтингига ҳам таъсир кўрсатади. Бошқа корпоратив ташкилотларга нисбатан ташқи баҳолаш сифати бўйича банклар рейтингини энг қўйи чегарада бўлади (Hörner, 2002). Рейтинглари - бу молиявий институтни синчковлик билан текшириш асосида рейтинг агентликлари томонидан чиқарилган истиқболли фикрлар. Натижада, аъло даражадаги рейтингга эга бўлган молиявий институт дефолт бўлмаслигига кафолат йўқ. Шунинг учун рейтинглар инвесторлар инвестиция қилишдан олдин кўриб чиқадиган молиявий кучнинг кўплаб кўрсаткичларидан бири бўлиши керак.

Хулоса қиладиган бўлсак, банклар фаолиятини рейтинг тизими асосида баҳолашда турлича ёндошувлар бўлиб, уларнинг асосий мақсади тижорат банкларини бозордаги ҳолатини тўғри баҳолаш имконини бериши зарур. Бу эса банк миқозлари, инвесторларнинг ўз маблағини ишончли жойлаштиришга олиб келади.

¹³⁴ Маълумотларни ўрганиш асосида муаллиф томонидан тузилган.

Хулоса ва таклифлар.

Олиб борилган таҳлилларга асосланиб, тижорат банклари фаолиятини рейтинг тизими асосида баҳолашнинг назарий асослари, халқаро амалиётда олиб борилган кўплаб тадқиқотларни кенг таҳлил қилагна ҳолда қуйидаги хулосалар шакллантирилди:

- молия институтларининг хавфсизлиги ва мустаҳкамлигини FDIC рейтинги асосида баҳолаш таклиф этилди. Бунда унинг шкалалари таснифи қуйидагича:

1 баҳоси молия институтининг ҳар томонлама мустаҳкам эканлигини кўрсатади. У яхшироқ асосларга эга ва иқтисодий ноаниқликка бардош бера олади. Бу ҳам асосан қонунлар ва қоидаларга мос келади. Бундан ташқари, у юқори ишлаш ва рискларни бошқариш қобилиятига эга.

рейтингнинг 2 га тенглиги молия институтининг тубдан мустаҳкам эканлигини ва фақат ўртача заиф томонларга эга эканлигини кўрсатади. Бизнесдаги тебранишлар муаммога олиб келмаслиги керак ва қонунлар ҳамда қоидаларга риоя қилиш яхши.

рейтинг 3 бўлган муассасалар ўрта ва жиддий заиф томонларга эга деб ҳисобланади. Улар тадбиркорлик фаолиятидаги тебранишларга камроқ дош бера оладилар ва улар қониқарли ҳолатдан камроқ. Одатдагидан кўра кўпроқ назорат талаб қилинади, аммо муваффақиятсизлик эҳтимоли йўқ.

4 балл билан баҳоланган объект хавfli ва асосиз амалиётларни намоиш этади ва қониқарсиз ишлашга олиб келадиган жиддий молиявий ёки бошқарув муаммоларига эга. Камчиликлар кўриб чиқилмайди ёки бартараф этилмайди. Қонун ва қоидаларга жиддий риоя қилмаслик бўлиши мумкин. Муваффақиятсизликка учраши мумкин.

5 рейтинг жуда ёмон амалиёт ёки шароитга эга бўлган ва натижада жуда паст кўрсаткичларга эга бўлган муассасага берилади. Бу назорат ёрдами ва ташқи ёрдамга энг катта эҳтиёжни кўрсатади. Ушбу муассасалар FDIC депозитларини суғурталашни талаб қилиш хавфи катта. Муваффақиятсизлик жуда катта.

- рейтинг хизматлари кўрсатишда асосий тамойил сифатида баҳолашнинг мустақиллиги, оммавийлик ва аниқлик, коллегивиавийлик, ўзаро фаоллик, ахборотнинг махфийлиги ва эмитентларни таққослашга имкон берувчи рейтинг шкалаларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқлиги асосланди;

- рейтинг агентликларининг методикасига кўра рейтинг тақдим этиш жараёнини механизми таклиф этилди.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Amato, J. D., and C. H. Furfine. (2004). "Are Credit Ratings Pro-cyclical?" *Journal of Banking and Finance* 28 (11): 2641–77.

Berger A., DeYoung R., Flannery M. (2007), *Why do large banking organizations hold so much capital?*, Working Paper, Board of Governors, FDIC and University of Florida.

Bolton, P., X. Freixas and J. Shapiro (2012). "The credit ratings game", *Journal of Finance*, 67(1), 85-112.

Carey, M. (2001): *Some evidence on the consistency of bank's internal credit ratings*. Working paper, Federal Reserve Board.

Griffin, J. and D. Tang (2011). "Did credit rating agencies make unbiased assumptions on CDOs?", *American Economic Review: Papers & Proceedings*, 101(3), 125-130.

Gropp R., Heider F. (2008), *The Determinants of Capital Structure: Some Evidence from Banks*, Discussion Paper No. 08-015, Centre for economic European Research

Hörner, J. (2002), "Reputation and competition", *The American Economic Review*, 92(3), 644-663.

Hörner, J. (2002), "Reputation and competition", *The American Economic Review*, 92(3), 644-663.

Kemeny, J.G., and L.J. Snell (1962). *Preference ranking: An axiomatic approach*. In: J.G. Kemeny, and L.J. Snell (Eds.), *Mathematical models in the social sciences* (pp. 9-23). New York: Ginn.

Khaled Abdalla Moh'd Al-Tamimi Samer Fakhri, (2013) *Determinants of Capital Adequacy in Commercial Banks of Jordan an Empirical Study International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences July 2013, Vol. 2, No. 4 ISSN: 2222-6990.*

Mathis, J., J. McAndrews and J.C. Rochet (2010). 'Rating the raters: Are reputation concerns powerful enough to discipline rating agencies?' *Journal of Monetary Economics*, 66, 612-614.

Modina, Michele. (2015) *Credit Rating and Bank-Firm Relationships. New Models to Better Evaluate SMEs*. Palgrave Macmillan UK. 2015. p. 83.

Morgan, D. (2002). 'Rating banks: risk and uncertainty in an opaque industry', *The American Economic Review*, 92, 874-888.

Oliver Wyman (2011). 'The state of European bank funding'.

Pagano, M. and P. Volpin (2010). 'Credit ratings failures and policy options', *Economic Policy*, 62, 401-431.

White, L. (2010). 'Markets: The credit rating agencies', *Journal of Economic Perspectives*, 24(2), 211-26.

Андреанова Л.Н. (2000) Рейтинг на рынке ценных бумаг и ведущие международные рейтинговые агентства // *Финансы*, № 8. С. 58-60.

Бобоқулов Т.И. (2007) *Миллий валюта барқарорлигини таъминлаш: муаммолар ва ечимлар. Монография. – Тошкент, – 183 б.*

Қарор (2023) *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПҚ-300-сон «Ўзбекистон – 2030» стратегиясини 2023 йилда сифатли ва ўз вақтида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. LEX.UZ сайти.*